

Ә.Е. ӘБУОВ

МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҢАНДАНУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ОРНЫ

Жаңандану қазіргі таңда өмірдің барлық саласын қамтып келеді, сондықтан ол мәдениет пен дінге де өзіндік әсерін тигізбей қоймасы анық. Дін әлемінде көптеген өзгерістер орын алуда, жана секталар молайып барады, дәстүрлі діни институттардан тыс өмір сүретін ескі діни қауымдастықтар жаңаша даму қарқынына ие болуда, ал дінге сенетіндердің өздері, әсіресе, Африка мен Латын Америкасы елдеріндегілер руханияттың басқа формаларына ықылас танытып келеді. Сонымен қатар христиандық, иудаизм, ислам және индуизм аясында діни фундаментализмнің көрініс табуы, сондай-ақ буддизмде жаңа үдерістердің пайда болуы жаңандану үдерісінің діни институттардың түрлі құрылымдарына әсер етуіне байланысты екендігін білдірсе керек.

Оттава университетінің профессоры Питер Бейер дін мен мәдениеттегі осындай өзгерістерді діни плюрализммен байланыстыра қарайды. Оның пікірінше, діндер мен осы діндерге тікелей байланысты мәдениеттер бір-бірімен сыйкестене түседі. Сонымен қатар диаспоралардың кеңеюі мен трансұлттық ұйымдардың қызметіне орай жекелеген территориялар және аймақтар шенберінде діндер өзіндік оқшаулануынан айрыла түспек.

«Жаңандану» жаңа термин болып табылғанымен, бірак оны көбіне Батыстың ұстанымымен қарастырамыз. Бұл тұрғыдан Питер Бейер жаңандануды «бір мәдениеттің басқа мәдениеттер есебінен таралуынан да күшті өзгеше бір құбылыс» ретінде бағалайды. Яғни ол жаңандануды «өзіндік бір әлеуметтік құрылымдарға ие» ғаламдық мәдениетке әкеліп ұластырады. Соған сәйкес жаңандану, бір жағынан, әртүрлі әлеуметтік және мәдени құбылыстар арасындағы қайшылықтарды тудырса, ал екінші жағынан, түрлі мәдени құбылыстар арасындағы айырмашылықтарды азайта түспек. Жаңандану барысында капиталдар, тауарлар, қызметтер мен кейде тіпті жұмыс күші де шекара асып, трансұлттық сипатка ие болады. Діни идеялар мен мәдени құндылықтардың ағыны осы үдеріспен сүйемелденіп, әлемнің бейнесін өзгертуі де мүмкін, яғни оны біртіндеп біртұтас ғаламдық жүйеге айналдырмак.

Мәселені осы тұрғыдан алғанда, ислам мәдениеті қазіргі әлемдегі өз ықпалын кеңейту үшін барлық позитивтік мүмкіндіктерін пайда-

лануға қабілетті, оған толық бейімділігі күмән тудырмайды.

Сонымен жаңандану бізге не береді? Мухаммед Фаиктың пікірінше, жаңандану мемлекеттің рөлін шектейді, оның төуелсіздігін екшей түседі. Кейбір пікірлерге сүйенетін болсақ, бір елдің басқа елдерді жаулап алуы ешбір қару колданусызы жүзеге асады. Яғни мұнда «ақыл-ойлар» шабуылы ретінде дін мен мәдениет қолданылады. Мәселен, АҚШ Латын Америкасының американдық саясат шенберінде дамығандығын қалайды. Дін жағынан қарастыратын болсақ, Аргентина – католиктік мемлекет, ал АҚШ – протестанттық ел. Осындай саясат негізінде аргентиналықтардың 30 пайызы өз діндерін протестанттық ауыстырып үлгерген. Тіпті, АҚШ өз діни ықпалын Ресейге де жүргізуге талпынып көруде. Алайда, орыс православ шіркеуі ел парламентінің Ресей аумағында шетелдік діни секталардың жұмыс атқаруына тыйым салатын заң қабылдауына табан тіреп тұрып алды. Ал бізде ше?

Сонымен қазіргі таңда әлемде мұдделер күресі емес, мәдениет пен дін күресі белен алып келеді. Батыс исламға қарсы күрес жүргізіп қана коймай, сонымен қатар ол мұсылмандарды «христиан жәннатына» тартуды да көздел отыр. Өйткені Батыс, ең алдымен, мұсылман әлеміндегі өз мұддесін корғайды, сондықтан ол ұлттық және өркениеттік мұдделерді жақтайтын исламға қарсы әрекет жасайды.

Ислам діні өуел бастан-ақ жаңандық миссияны мақсат еткен, өйткені Құрандағы сүрелер жеке бір халық ел немесе нәсілге арналмаған, ол бүкіл адамзатты ҳақ дінге баулуды мұрат етеді. Сонымен қатар Мәдинеде Мұхаммед пайғамбар тарапынан құрылған ең алғашқы мұсылман мемлекеті барлық аз халықтардың құқығын камтамасыз етуге кепілдік берген. Пайғамбар өзінің соңғы өсietтерінде жаңа әлем тәртібін белгілеп, адам құқықтарының декларациясын жариялады. Мұсылман діндарларының пікірінше, осыдан бастап адамзат қоғамы жаңандануға бет алған.

Исламның өзі интеллектуалды дін болғандықтан да оған тек жоғары санамен жету қажет. Осы қағиданы негізге алатын болсақ, ең бірінші, жас үрпақтың бойына осы дүниенің білімі мен ғылыми сініргеніміз жөн. Баланың санасы өсе келе

қалыптасатыны түсінікті. Бірінші сыныптан бастап, баланың басын діни мәселелермен қамтып, сонымен ғана шұғылданыратын болсақ, болашақта өркениет көшінен кейін қалып қою қатері жоқ емес, алайда руханият мәселесіне енжарлық жасаудан (салқын қараудан) кімнің басына бак қонып жатыр? Бұл тәртіп іс жүзінде араб елдерінің басынан да өткен. Қазіргі таңда Еуропаның ең артта қалған елі – Испанияның өнімдерін 21 араб мемлекеті өндіре алмай отырғаны шындық. Ғылым артта қалып, тек діннің шарттарын орындаумен журу елді алға карай да-мытпайды. Ғылымға қызмет ету дегеннің өзі Құдайға құлшылық етудің бір жолы.

Еліміздегі барлық ұлт өкілдерін алаламау, олардың бәріне бірдей тең көзқараспен қарau біздің мемлекетіміздің ұлттық саясатының негізі болып табылады. Сонымен бірге бүгінгі таңда ескерілуі тиіс бірнеше жағдайлар бар.

Ол, ең алдымен, бүгінгі күннің жаһандану заманы екендігі. Жас Қазақстан түгілі мынау Ресей, Германия, Франция секілді алып елдер өзінің ұлттық дәстүрін, мәдениетін, тілін сақтап қалуға, корғауға, өсірепе АҚШ-тың экспасиясынан аман алып қалуға бар қүшін жұмсап жатыр. Бұл тұрғыдан келгенде қазак мәдениетін, қазак өркениетін колдау, корғау – біздің мемлекетіміздің ұлт саясатындағы ең басты мәселесі болуы керек. Орыс диаспорасының тағдыры Ресейде, Украина диаспорасының тағдыры Українада, сол сияқты елімізде тұратын өзге де ұлттық диаспоралардың тағдыры олардың тарихи отандарында шешіліп жатыр. Және жан-жакты шешіліп жатыр. Ал қазақтың тағдыры тек қана Қазақстанда шешіледі. Сондықтан қазақ ұлтының тілдік, мәдени, тағы басқа да рухани ахуалын еліміздегі көп диаспоралармен қатар қоюға болмайды. Бұл жерде казақ ұлтына басымдылық беру – басқа ұлт өкілдерін кемсіту емес, бүгінгі жаһандану заманынан туып отырған қажеттілік.

Францияда «Францияны Франция еткен француздар емес, француздарды француз еткен Франция» деген сөз бар, оны біз өзімізге теліп айтсак «Қазақстанды қазақ еткен қазақтар емес, қазақтарды қазақ еткен Қазақстан» деген сөз болады.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев Қазақстан тауарлары мен қызметтерінің озық халықаралық стандарттардың деңгейіне шығуын басты мақсат етіп қойып отыр. Себебі елімізде соңғы жылдары терең де күрделі өзгерістер жүріп жатқанымен, экономикалық саладағы келбетімізді анықтап, дамыған елдердің ортасынан өз орнымызды табуға енді бағыт ұстандық. Жаһандану тұсында

тауарлар, ақша шексіз алмасқан тұста ұлт туралы көзқарас та өзгеруде, жаңа теориялар пайда болуда. Ұлт дегеніміз бүтін тілдік, мәдени, діни қауымдастық қана емес, ол бренд, оның бәсекелестікке сай өндіретін тауары. Ұлттық мемлекет сол тауарды өндіретін корпорация ғана. Бұл теориямен келісейік не келіспейік, мәселе онда емес, ұлттың беделі, жақсы аты (имиджі) оның өндіретін тауарларымен де өлшенетін анық, ал ол өлшем ұлттың халықтар арасындағы орнын, беделін анықтайтыны ақиқат. Бір ұлт бірнеше брендтің иесі болуы ықтимал. Бренд тауар шығарған мемлекеттің тауарымен бірге оның тарихы, дәстүрі, ұлттық мәдениеті бірге тарайды.

Ел аумағында тұратын жүзден аса этностық топтың өкілдері азиялық және европалық компоненттерді үйлестіретін бірегей мәдени нақышты құрайды. Сондықтан жаһандық мәдени стандарттар мен үлгілерді жаппай тарату жағдайларында мәдени саналуандық пен өзіндік ерекшелігі бар мәдени дәстүрді сактау, өсіресе, өзекті мәселелеге айналып отыр. Өз мәдениетін қорғау үлгілерін әр ел өз қолымен жасайтыны кездейсоқ емес.

Осы түйткілдің маңыздылығын ұғынған Қазақстанда мемлекеттік деңгейде басым бағыт – мәдени саясат саналы түрде жасала бастады. “Мәдени мұра” бірегей бағдарламасы соның негізін қалайды, осы бағдарламаның елдегі мәдени тектік қорды сактауға, дамыту мен таратуға қатысты жүйелі тәсілі накты практикалық ішшаралардың жемісі арқылы іске асырылады.

Ел Президенті үйиткы болған осы бағдарлама біздің қоғамымыздың мәдени және рухани жаңғыруында маңызды рөл атқарады. Посткенестік кеңістікте теңдесі жоқ осы бағдарлама Қазақстан Республикасында тұратын барлық ұлттар мен ұлыстардың тарихы мен мәдениетіне қатысты ескерткіштерді анағұрлым тереңірек зерделеуге, жүйелі есеп жүргізуге, сактауға септігін тигізеді. Сөйтіп постиндустриялы ғасырда жаһандану тегеуінінде мәдени сәйкестікіті сактап қалу үшін өткенге қызығушылық өзекті мәнгіе ие болады.

Мемлекеттің өзінің әлеуметтік және мәдени саясатын жүргізуде елдің этностық-мәдени саналуандығын, атап айтқанда, жаңында этномәдени орталықтар жұмыс істейтін Қазақстан халқы Ассамблеясы сияқты құрылымның колдауы арқылы сактауға күш салады. Мәдениетаралық, конфессияларлық үнқатысудың түрлі нысандарын реттей отырып, осындағы құрылым Еуразия халықтарының рухани бірігуіне, тілдердің, мәдениеттер мен діндердің үйлесімді үндестігінін

дамуына септігін тигізеді. Бұғінгі көп мәдениетті Қазақстанды әтносаралық және дінаралық келісімнің орнықтылығы түрлі этностық топтар мен конфессиялардың бейбіт қатар өмір сүруінің бай тарихи тәжірибесін сипаттайтын. Еуразия аумағында, соның ішінде Қазақстанда да әлемдік діндер – ислам мен христиандықтың үйлесімді бейбіт қатар өмір сүруі, өсіреле, әлемнің басқа бөліктерінде тоқтаусыз жүріп жатқан дінаралық жанжалдар жағдайында назарға алуға лайық үлгі болып табылады. Өздігінен тұйықталу емес, халықтардың бай мұрасын сақтау мен өркендештеше Еуразия доктринасының басты қағидаттарының біріне жатады. Өзіндік ерекшелігі бар мәдениеттерді сақтау арқылы әлемдегі жалпы мәдениет қазынасы одан сайын байи туследі. Соңдықтан көпмәдениетті Қазақстанның мәдениеттер мен діндердің халықаралық ұнқатысу жүргізетін тұрақты орнына айналғаны заңды құбылыс. Елордамыз Астанада Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің съездері үш рет өтті, мұнда әр елден келген дінбасылары өзара тұсіністікten ортак тілін ғана емес, сонымен бірге, әлемнің “шиеленісті нұктелеріндегі” дінаралық қақтығысты тоқтату тетіктерін табудың да жолын іздестірді. Тіпті бұрын-соңды бір-бірімен келісім немесе бір үстөл басында отырмаған ымырасыз дін қайраткерлері алғаш рет Астанада бір-бірімен ынтымақтасуға, келісімге келуге күш салды, диалогтың бастауы болды. Оның үстінен, біздің еліміздің бастамасы бойынша, Біріккен Ұлттар Ұйымы 2010 жылды Мәдениеттер үндестігінің халықаралық жылы деп жариялады.

Бұл орайда, Шығыс пен Батыс арасындағы ұнқатысуды және өзара тұсіністікте жаһандық деңгейде нағайтуға Қазақстанның Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымына би-

ылғы төрағалығы да бірегей мүмкіндік беретіні күмәнсіз.

Қорыта айтқанда, дінді, оның Ислам дінін ынтымаққа бастайтын, ымыра мен келісім – толеранттық тұжырымына сәйкес табиғатын пайдаланатын сәт туды. Дін – ынтымаққа қызмет етуі тиіс, іріткі әрекеттерге емес. Құран Кәрим «Аллаңтан басқа бір нәрселерді құдай қылыш табынып жатқандарға тіл тигізбе, олар сенің сиынған Тәңіріңе тілі тиеді» деп бұйырады. Әрі беріден соң «Өзіне өзін мықты бол, адасқандардың саған зияны тимейді» деп қолмен қойғандай айтып қойған. «Өзінді өзін күзет, кел шырағым» деп Абай айтқандай өз дініміз берен мәдениетімізге ие болсақ сырттан келіп жау алмайды, ин ша Аллан.

ӘДЕБІЕТ

- Фаик Мұхаммад.* Хукук ал-инсан фи аср ал-аула-ма. 12-б.
- Beyer P.* The modern Emergence of Religions and a Global Social System for Religion // International Sociology № 13, 1998, pp. 151-172.
- Музаффар Чандра.* Глобализация и религия // www.islam.kiev.ua
- Аммара Мұхамад.* Наам-ал-харб «ад-дийнија». Ва алейна имма «ал-хуну» ав мувваджаха ат-таксалуф ал-гарб.
- Амангелді Айтала.* Қазақ ұлтына басымдық беру қажеттілігі. /Жас қазақ үні, 8-қараша 2009 ж.
- Ғарифолла Есім.* Ел болу идеясы – биік нысана. // www.kazinform.kz.
- Самат Мұса.* Мәдени дәстүрлер ықпалдастыры. Егемен Қазақстан, 17-наурыз 2010 ж.

Резюме

Рассматриваются культура, ее место и роль в период глобализации.

Summary

Culture and its place and role in the period of globalization are considered in this article.